

Antropologia lul·liana

Trobem la clau de l'antropologia lul·liana al Cap. III del *Libre de Home-Liber de homine* (ca.1300), on es respon a la pregunta: *Home, com és home? - Quomodo homo est homo?* La contundent resposta que en breus línies Llull ens dona revela al mateix temps quines són les diverses perspectives¹ on se situa la seva especial metafísica i el mètode de treball que li dona accés a la realitat. L'home que Llull busca definir és l'home real, concret, tal com *és* al món, sense barreja de subjectivismes. La perspectiva de l'antropologia lul·liana pretén revelar el que *és* l'ens home, copsar allò que el torna diferent en l'horitzó de la totalitat dels ens. Al cap i a la fi, busca la veritat sobre l'home.

Llull es trobà amb el desafiament de la realitat, sempre nova i de vegades contradictòria, de l'ens humà i s'esforçà al llarg de la seva vida per penetrar-la des de dins, tornant evidents les seves parts constitutives, els seus dinamismes naturals, ordenant les esferes de la vida i de l'esperit —deler de totes les antropologies— en una unificació que supera els contraris.

L'èsser de l'ens humà

Llull descobreix dues parts a l'ens home. Millor dit, tres, doncs segons ell tots els ens es constitueixen en aquest estat per un acte que uneix o connecta les seves parts constitutives.

Seguint a Aristòtil,² Llull sap que només la unió de les parts que el constitueixen no és pas suficient per a donar-li el *status* de ens. Cal la permanència d'aquesta unió; és a dir, que l'acte que la realitza sigui també una activitat constitutiva. En poques paraules: per a que un ens adquireixi entitat pròpia no és pas suficient la conjugació de les seves parts, és necessària també la permanència de l'acte que les uneix. O, dit d'una altra manera: si l'ens es constitueix en aquest estat de ens quan adquireix realitat per l'acte, tot el que és —amb inclusió de l'acte— ha d'obeir a dos principis fonamentals: actuar i romandre en l'èsser que hom és.

Què significa que un acte romangui? Significa actuar sempre a partir de la pròpia realitat ja constituïda. En resum: no es pot romandre en l'èsser si no s'actua, i no es pot actuar sense romandre en l'èsser que hom ja és.³

¹ Notem que perspectiva és diferent de conjectura. Segons el diccionari Houaiss, perspectiva és “la forma o aparença sota la qual alguna cosa es presenta” i conjectura l’“acte o efecte d’inferir o deduir que quelcom és provable, basat en presumpcions, evidències incompletes, pressentiments”. El contingut de la paraula conjectura és tant sols el d'un jutjament subjectiu, mentre que el de perspectiva pretén aproximar-se de la realitat tal com ella és en si mateixa. Però no tots accepten aquesta diferència. A Brasil Miguel Reale, conegut filòsof kantià, ha construït un sistema que ell anomena de *Perspectivisme* en el que la “teoria de l'èsser” és una “teoria conjectural de l'èsser”, fonamentant així la Metafísica en les “infinites perspectives de l'èsser”. Cf. Miguel Reale, “Perspectiva e teoria do ser”, in: *Folha de São Paulo*, (3/01/2004).

² Cf. Aristòtil, *De anima*, II-5, 417b 6-7. L'acte (*enérgεια*) és un progrés cap a si mateix i cap l'acte (*entelécheia*).

³ Cf. Ramon Llull, *Arbre de Ciència*, in: *Obres essencials*, Barcelona 1960 vol 1: Dels hàbits del arbre humanal, (*passim*).

Llull dedica la primera part del *Libre de Home* a explicar l'ésser de l'home. Al primer capítol parla del cos i al segon de l'ànima. Al tercer, Llull respon a la pregunta de què parlàvem al començament — *Home, com és home? - Quomodo homo est homo?* — amb unes sorprenents paraules que resumeixo així: Tant en el cos com en l'ànima s'hi troben parts actives i passives. El conjunt de parts actives constitueix respectivament la forma del cos i la forma de l'ànima; el conjunt de parts passives, la matèria del cos i la matèria espiritual de l'ànima. Aquestes parts actives i passives del cos i de l'ànima tenen, d'una en una, els seus actes naturals, que, al conjuminar-se, culminen en dos actes naturals comuns, un del cos i l'altre de l'ànima, a mig camí entre la matèria i la forma i connectant al mateix temps ambdues, dels quals resulten dues substàncies: el cos humà i l'ànima racional. Simultàniament, les formes actives del cos i de l'ànima, assimilades entre si per les seves activitats i fins, originen la forma comuna de l'home, i les matèries passives de l'ànima i del cos, mogudes per les seves respectives formes, però de tal manera que la forma de l'ànima, movent la forma del cos a moure la matèria del cos cap a un mateix fi comú a ambdues matèries, originen la matèria comuna de l'home. L'home, finalment, sorgirà tant sols per l'activitat d'un acte superior per mitjà del qual i en el qual la forma comuna de l'home i la matèria comuna de l'home s'uneixen i romanen unides. *E enaixí home està en lo som*⁴ – *Et sic homo est superius*.

Si agregem a aquestes idees les que es troben al *Libre de Anima racional* (ca. 1296) ens adonarem que l'antropologia lul·liana s'avança força al seu temps i soluciona diverses disputes de la seva època, sense abandonar, tanmateix, els fonaments del pensament clàssic. De fet, Llull continua metafísic; no abandona mai la perspectiva de l'ens, iniciada per Aristòtil al seu famós *De anima*, i la basa en una teoria de l'ésser; té una posició molt clara en la discutida querella de saber si les potències de l'ànima formen part de la seva substància o són tan sols potències accidentals;⁵ defineix l'ànima com la forma substancial del cos; cancel·la la doctrina de la multiplicat de formes al ens; i introdueix la perspectiva del subjecte a l'hora de comprendre la totalitat dels objectes, sense, però, subjugar aquests últims al subjectivisme, com va passar a partir de Kant. I, sobretot, no abandona mai la transcendència, al contrari, la metafísica lul·liana assoleix i es basa en la transcendència. Al dessorbe, Llull opina que només pot transcendir allò que és immanent, i per aquest motiu, si l'home s'estableix a l'acte i omple la totalitat del seu ésser, assolirà el Transcendent i, sense caure en el inmanentisme, no li caldrà sortir de si mateix, perquè aleshores la Veritat transcendent habitarà en ell⁶.

Considerem ara pam a pam la novetat que aquesta concepció de l'ens humà ens revela.

L'home és per un acte

Encara caudatari de Aristòtil, Llull afirma que les substàncies són el resultat dels actes: acabem de veure que les substàncies de l'ànima i del cos resulten dels seus actes

⁴ Cf. *id.*, *Libre de Home*, in: Obres de Ramon Llull, Mallorca 1950, vol. XXI, p. 28: "E açò mateix dels actus de l'ànima e del cors, qui sajusten, e de lur conjunyiment e ajustament resulta e hix home qui passa e està en terç nombre, e és lo tot simple en nombre de home, segons sa diffinició, e ses parts són la sua forma comuna e matèria comuna e l'actu comú que dit havem. E en axí home està en lo som." Sobre el sentit del *som* lul·lià, cf. S. Trias Mercant, "Nota sobre la pregunta antropològica lul·liana", *Studia Lulliana*, 40 (2000) 111-115.

⁵ "Diabolica disputatio" la denominava Le Myésier, cf. J.N. Hillgart, *Ramon Llull i el naixement del lul·lisme*, Montserrat, 1998, p. 266.

⁶ Sobre la transcendència al pensament lul·lià, cf. Esteve Jaulent, "Inmanencia y trascendencia en el pensamiento luliano, in: *Studia Lulliana*, 38 (1999), p. 15-37.

naturals i que també l'home és el resultat d'un acte, l'acte d'ésser home. Encara que la primacia de l'acte dins la substància fou descoberta per Aristòtil, Llull va ser el primer a mantenir aquesta primordialitat fins al final dels seus escrits, doncs, com és sabut,⁷ Aristòtil abandonà aquest sentit transcendental de l'acte. Ésser substància és ésser en acte. Brilla aquí amb tot el seu esplendor la doctrina lul·liana dels correlatius de l'acte, que veu els ens, substancials o accidentals, des de la seva tridimensionalitat de *forma-matèria-acte*, o *subjecte-objecte-acte*, o *acció-pasió-acte*. No trobarem al món de les realitats cap forma o subjecte o acció sense acte, així com no trobarem tampoc cap matèria, objecte o passió sense acte.

L'home, als ulls de Llull, sorgeix com una criatura superior que es constitueix en ens humà per un acte superior que culmina els actes de les seves parts inferiors i els eleva cap una harmonia i unitat també superiors. L'activitat pròpia dels elements que integren l'estructura òptica de l'ens humà depèn d'aquest acte emergent i superior; sense ell, aquesta activitat no podria tenir lloc. En Llull, l'acte constitueix l'ens; i, per tant, l'obrar humà, l'home concret.

A fi d'explicar millor aquesta construcció de la substància humana, cal recordar que Llull distingeix en cada una de les substàncies actes amb objectes interiors (*de dins*) i actes amb objectes exteriors, i aclareix que “els objectes exteriors es tenen en els interiors”.⁸ Els actes propis són intrínsecs al subjecte i el caracteritzen. A l'ànima racional, per exemple, Llull diu que cal que hi existeixin actes permanents d'amor, d'enteniment i de memòria en cada una de les respectives potències. Són els “actes propis”, intrínsecs a l'ànima, amb els quals l'enteniment s'entén, la voluntat s'estima, i la memòria es recorda de si mateixa. Tots els altres actes extrínsecs —conèixer, voler i recordar les coses exteriors— s'han de realitzar sota l'emparament d'aquells altres actes propis interiors. A més a més, aclareix que els actes interiors són substancials, radicals, i l'ens es manté en allò que és gràcies a ells. Són, doncs, actes permanents, és a dir, estan sempre en acte i no passen de la potència al acte, i el seu contingut es transforma en la pròpia substància. Si no hi hagués contínuament en la memòria un recordar, en l'enteniment un entendre i en la voluntat un voler, l'home no podria realitzar cap altra acció i en conseqüència no tindria lloc l'acte a través del qual l'home és home perquè, recordem-ho, és l'acte de ser home que sustenta aquelles altres accions. Per tant, convé “que els radicals recordar, entendre i voler estiguin contínuament en acte durant tot el temps en que l'home és home”.⁹

Això explica que els actes —des de els més senzills als més complexos, dels més externs als més íntims— que amb el suport de la seva llibertat l'home va realitzant, es tornin els constructors del seu propi ésser. De fet, no ens recordaríem, no entendríem o voldríem res si no hi hagués contínuament en nosaltres un recordar-nos, un entendre'ns i un voler-nos a nosaltres mateixos; i, al mateix temps, cada acte operatiu de recordar, conèixer i voler les altres coses perfecciona em nosaltres el record, el coneixement i l'amor a nosaltres mateixos. Per tant, la impressió que ens deixa una bona música, la

⁷ Cf. Jesús de Garay, *Los sentidos de la forma en Aristóteles*, Pamplona 1987, p. 144 e seg.

⁸ Cf. Ramon Llull, *Libre de Ànima racional*, ORL XXI, p. 206.

⁹ Cf. *id*, *Libre de Home*, ORL XXI, p. 35: “Si en la memòria no era continu membrar, e enteniment entendre, e en la volentat voler, les formes e les matèries sperituals de la ànima que dites havem en lo capítol «Com és hom», serien ocioses e no haurien ab què s poguesen ajustar, e car les formes no haurien actió ni les matèries passió sens radicals membrar, entendre e voler, l ànima no hauria ab què enformàs los cors, ni ab què li donàs ésser ni vida, e ab ell no s poria ajustar ni conjunir. Cové, donchs, que ls radicals membrar, entendre e voler sien en continu actu en aquell temps en què home és home”. Cf també *Libre de Home*, ORL XXI, p. 28, nota 4.

contemplació d'un bell paisatge, o l'acte de pensar, de voler, de parlar, d'ofendre a algú, de pecar, de perdonar... van construir i revelant-nos al mateix temps el què som. Conscientment o no, aquesta experiència vital està present al nostre dia a dia i constitueix part de la nostra realitat actual.

Veurem més endavant com les conseqüències que es deriven d'aquesta doctrina aclareixen la manera com s'efectua l'engranatge entre l'home i el món.

La descoberta experimental del propi ésser

Ara que ja sabem com és l'home, podem preguntar-nos pel contingut de l'acte que ens fa ser homes. Què és ser home? Llull acaba de dir-nos que l'home, aquest home concret i real, és el resultat d'un acte superior que manté constantment unides la forma i la matèria comunes de l'home. Però, què és aquest acte de ser home? Que trobem quan ens adonem de que estem sent homes?

Llull diu que l'acte d'ésser home és el principi actiu unificador que sustenta els actes concrets del cos i de l'ànima, o sigui, els actes d'elementar, vegetar, sentir, imaginar, voler, entendre i recordar. Més endavant veurem que la substància generada per aquest acte superior —l'home— posseeix també un “acte propi”, que es realitza dins de si mateix (*de dins*) i que consisteix en humanitzar-se. Ara voldria dirigir l'atenció cap el fet de que aquest mètode de involucrar uns actes dins dels altres permet a Llull vincular l'experiència del propi ésser a la percepció de l'ésser de les coses i de l'Ésser Suprem, Déu. La metafísica lul·liana, doncs, té com fonament la transcendència. I a partir d'aquest moment, Llull s'allunya d'Aristòtil.

A dir veritat, seria millor concloure que Llull va continuar sent aristotèlic, doncs seguí al seu mestre en aquest tema de la doctrina de l'acte, i que va ésser Aristòtil qui es distancià parcialment d'aquesta doctrina al abandonar la perspectiva de l'acte com a principi de l'ens i al situar equivocadament el principi de l'ens en la forma o essència. L'acte advé a la substància per la forma, diu l'Estagirita, tanmateix aquesta afirmació significa per Aristòtil que cada forma exerceix el seu acte segons unes condicions pròpies prèviament establertes, les diferències de les quals quedaran sense explicar. Essent així, cada forma és actualitzada pel seu acte, però sense cap intervenció de l'Acte Primer. Per Aristòtil, doncs, no hi ha acte, sinó actes. Elimina així la possibilitat d'unificar per mitjà de l'Acte els actes. Llull, al contrari, diu que la forma és acte i, essent així, qui té la primacia a l'hora de principiar l'ens no és la forma sinó l'acte. La forma està en potència vers l'acte; la fi de la forma és l'acte. Així mateix, les diferències que trobem als diversos aspectes de les coses són, segons Llull, diferències amb relació al acte propi d'aquestes coses. L'acte, doncs, permet unificar tant l'ens real com les explicacions que d'ell donem. Aristòtil abandona aquesta perspectiva i intenta explicar les diferències que hi han entre els ens per les formes. L'acte deixa aleshores de ser un principi transcendental supra-formal. Passen a haver-hi, llavors, diversos principis actius diferents, i es perdrà la possibilitat d'unificar la totalitat del que és real a partir de l'acte.¹⁰

Per no haver perdut mai la perspectiva de la principalitat de l'acte, quan Llull examina l'estructura dels actes de l'ens, els lliga sempre a un acte superior, i d'aquesta manera

¹⁰ Cf. Jesús de Garay, *op. cit.*, p. 146-7.

arriba, diferentment d'Aristòtil, a un Acte primer, Déu, que realitza i sustenta l'univers dels actes. Així, l'home, al descobrir el seu propi ésser, és conduït necessàriament a contactar amb l'Ésser diví.

L'home percep el seu ésser a l'encontre de les coses. L'home, diu Llull, és intel·lectiu i mou el seu enteniment a entendre en "*l'intel·ligible dedins*".¹¹ Apareix ací altra vegada la tripartició de l'acte de conèixer en els seus tres correlatius —entendre, entès i intel·ligible— sense els quals el conèixer no tindria lloc. Al mateix moment que posem un acte de coneixement, sobrevé per consegüent, una actualització de l'enteniment provocada, sense cap dubte, per les realitats objecte de coneixement, sí, però també i sobretot per el mateix subjecte que coneix, ja que és ell qui mou el seu enteniment a entendre. És justament aquesta actualització de l'enteniment la que manifestarà l'ésser de la cosa entesa. Per què? Perquè l'acte d'entendre el que la cosa *és* —l'essència— només es pot realitzar sota l'emparament de l'acte habitual que ens dona la notícia del nostre propi ésser i, a més a més, serà precisament aquesta notícia habitual la que ens permetrà contactar amb l'acte d'ésser de la cosa que entenem. En efecte, quan entenem la cosa, ens coneixem no com a ens que tant sols estan sent, sinó també que estan entenent, i entenent aquesta cosa. Mai entendríem res si no sabéssim que estem entenent quelcom.

D'aquesta manera, l'acte de conèixer ens ofereix una informació simultània sobre el nostre ésser i sobre l'ésser de les coses. Dit d'altra forma: Llull afirma rotundament el nostre contacte habitual amb la realitat de les coses. Estem en contacte permanent amb tot el que és real, amb l'*en-si* de les coses i no tan sols amb els fenòmens.¹² Tenim accés a la realitat, fins i tot abans de conèixer el seu "quid", el *què* és. On obtenim aquest accés? Al intel·ligible propi, ens diu Llull.

Però Llull ens diu molt més. Al trobar-se amb les coses, continua el nostre filòsof, l'home es descobreix a si mateix. I que hi troba? Un ésser que sustenta actes de sentir, d'imaginar, de recordar, d'entendre i de voler. Un ésser que *és* per aquests actes radicals, continuats i permanents, i que vol sentir, imaginar, recordar, entendre, i voler... encara més, per a ser més home. Un ser, així, indigent. Però Llull diu clarament — oposant-se a allò que fa una bona part de la filosofia moderna, sobretot l'existencialisme, que es tanca dins de l'experiència del propi ésser i la torna fonament de la subjectivitat¹³ — que l'experiència del propi ésser impel·leix cap a la transcendència. La indigència i finitud que l'home descobreix en si mateix són, confirma Llull, de proporcions immenses, sí — fins al punt de que l'ésser que descobreix en si mateix és un ésser que li fou donat —, però aquesta mateixa indigència és el trampolí que l'aixeca fins a un Ésser Suprem i infinit. En última instància, direm que l'home, quan percep el seu ésser, descobreix que fou Déu qui el tornà real, col·locant-lo fora del no-res.

¹¹ Cf. Ramon Llull, *Libre de Home*, ORL XXI, p. 31: "Entendre cavall o castell és obra accidental exida e influïda del entendre dedins, qui és obra substancial e primera de la essència del enteniment, del qual entendre substancial l'ome qui és intel·lectiu trau l'entendre accidental ab lo qual ateny los objectes que desira entendre, e ab aquell serà entès fantàstich e spècia guanyada e multiplicada, e és de la semblança del intelligible dedins, treta d'ell per l'ome qui és intel·lectiu movent son enteniment a entendre, e és per ço del intelligible dedins car l'objecte defores és intelligible, ço és cavall o castell, e enaxí de los altres."

¹² Veig l'*Ars* lul·liana com una lògica dels actes, un sistema per copsar cada ens a partir del seu acte de ser.

¹³ Cf. Diversos Autors, *El pecado en la Filosofía Moderna*, Madrid 1963, p. 133.

“Jo, home culpable, mesquí, pobre, desprezat per tots, indigne...”¹⁴ sóc! Per això Llull no cap en si mateix de tanta alegria al donar-se conta de que existeix: “*covinent cosa és que lo nostre alegre, lo qual havem en vós, que no càpia en nostre cor.*” La monumental enciclopèdia del *Libre de Contemplació* comença examinant la descoberta de l'èsser per l'home. Sorprenentment, Llull vincula aquesta descoberta amb la passió de l'alegria i és degut a això que intitula el primer dels 366 capítols: *Com hom se deu alegrar per ço com Déus és en ésser*; i el segon: *Com hom se deu alegrar per ço com és en ésser*.

Percebre's *sent* és sentir-se fora del no-res, percebre's indigent és sentir-se molt a prop del no-res¹⁵. Tanmateix, el contacte amb l'èsser a Llull li sembla una festa. “*E doncs nós, Sènyer, per honor d'aquesta festa la qual havem per l'atrobament de vostre ésser, direm als nostres membres que ells colguen e en àls no sien sinó en contemplació vostra*” i no alegrar-se pel contacte amb l'Ésser comporta sempre sofriment i dolor: “*sàpies que si no t'alegres en la noblea de ton creador, que dolor e treball e pena t'és aparellat a sofrir per tots temps.*”

Aquesta alegria prové de sentir-se *sent* en Déu. Tot el que es troba dins l'home és real i ho és perquè *és* en Déu, i Déu és alegria i goig: “*E ço per què açò m'esdevé, Sènyer, sí és per ço car jo som tot en vós, e vós sòts tot goig e alegre.*”¹⁶

És evident en Llull una forma metafísica de reconèixer la transcendència. L'èsser humà és conscient de que només podrà salvar-se en Déu i que fora de Déu només trobarà la perdició. Tot això explica que l'èsser humà, en la doctrina lul·liana, no sigui un tros de la natura¹⁷, del món físic, perquè frueix de llibertat per a escollir. La tria entre l'Ésser de la transcendència i l'èsser que ell és.

L'antropologia lul·liana arrenca, doncs, d'aquesta primera situació vital, la descoberta del ésser propi i de l'Ésser diví al trobar-se amb les coses: un ens precari, indigne, pecador, en front de l'Ens Ple, Donador i Salvador.

L'ànima, forma substancial del cos humà

Llull presenta una postura clara a respecte del tema de l'ànima com forma substancial del cos. Per entendre-la, tornem altre vegada a les paraules abans mencionades amb les quals Llull descrivia “com és home”.

¹⁴ Cf. Ramon Llull, *O livro do gentio e dos três sábios*, Petrópolis, 2001, p. 41

¹⁵ Al admetre, i amb molta força, la finitud i misèria humanes, Llull ensenya no tan sols que l'home no pot ésser el fonament de tota la veritat sinó també que ell mateix necessita d'un fonament. Llull troba aquest fonament en l'Ésser Transcendent.

¹⁶ Cf. *Libre de Contemplació*, *op. cit.* p. 108-110. Altres expressions trobades en aquests dos primers capítols: “Honor e reverència sia feta a vós, sènyer Déus, qui havets dada tanta de gràcia a vostre serf, tro que son cor nada en goig e en alegre, així com lo peix nadant per la mar: lo qual goig e alegre li ve, Sènyer, adoncs com considera lo vostre ésser ésser en ésser”. “...hom que vaja, vaig alegre, e on que estia, som alegre, e on que gir ma cara, som alegre.”

¹⁷ Es podria dir, amb altres paraules, que la natura de l'home és diferent de la natura del món físic. Llull entén que la natura d'un ens es constitueix pel conjunt de la seva activitat, i anomena natura a la inclinació o tendència de l'ens a realitzar el seu acte propi. Per tant, la natura indicarà sempre allò que l'ens pot ésser. L'home té consciència de l'èsser que ha rebut de la primera Causa, un ésser caigut, dèbil, submés al món físic, i que no pot deixar de ser això que està sent. Tanmateix, té també consciència de les seves possibilitats. Al donar-se conta de la seva precarietat, s'en adona també fins on pot arribar. Així l'home pren consciència de la pròpia responsabilitat respecte al seu ésser. En això consisteix la seva grandesa.

Si les llegim amb atenció, observarem que no és suficient dir que l'acte de ser home manté unides les parts actives i passives de l'ànima i del cos. Aquesta afirmació ja seria ultra mesura interessant, perquè estableix que qualsevol acció realitzada per l'home, només es pot considerar humana se fos resultat de l'activitat conjunta de l'ànima i del cos. Com avui estem habituats a considerar el cos humà com si fos tant sols el instrument d'una suposada raó humana autònoma, ens costa admetre que el cos sigui un constitutiú de la persona¹⁸. Però és exactament això el que ens diu Llull.

I encara ens diu molt més. Quan afirma que les formes actives del cos i de l'ànima originen la "forma comuna" de l'home, i les matèries passives de l'ànima i del cos originen la "matèria comuna" de l'home, Llull revela amb detall la manera com passa a tenir existència concreta aquesta matèria comuna. Diu que "les matèries passives de l'ànima i del cos, mogudes per les seves respectives formes, originen la matèria comuna", però també diu clarament que això succeeix perquè "la forma de l'ànima posa en acció la forma del cos a fi de que mogui la matèria del cos cap un mateix fi, comú a ambdues matèries".

Per tant, segons el pensament lul·lià la forma del cos mou la matèria del cos de tal manera que l'activitat d'aquest tingui la mateixa finalitat que la de l'ànima, harmonitzant-se així, per un fi comú, ambdues activitats. Tanmateix — observem-ho bé —, la forma del cos no podria moure d'aquesta manera la matèria del cos si la forma de l'ànima no li comunicés l'activitat per fer-ho. En última instància, doncs, és la forma de l'ànima la que constitueix la matèria comuna humana. Finalment, un acte superior — l'acte de ser home — unirà l'activitat de l'ànima amb la del cos, constituint la substància home.

Aquestes idees, expressades l'any 1300 en mig la dura polèmica que tenia lloc entre els seus contemporanis, conté ja completament delineada la doctrina que seria definida alguns anys més tard, al 1311 pel Concili de Vienne, de que l'ànima és la forma substancial del cos humà¹⁹.

Dues últimes consideracions cal que siguin fetes. La primera es refereix a la immortalitat de l'ànima. Pocs anys abans, el 1296, Llull ja havia aclarit al seu *Liber de anima rationali* que, com l'ànima humana existeix (é, diu ell) per raó de la seva fi²⁰ — membrar, amar i conèixer Déu —, convé que sigui una "forma per si mateixa"; i, enllà d'aquest motiu, és també forma, però accidentalment, per a informar el cos²¹.

¹⁸ Llull afirma que l'acte de ser home és més noble que l'acte de ser anima, perquè l'ànima és una part de l'home i el tot és sempre més noble que la part. Amb tot, el primer depèn del segon doncs, al ser l'ànima la que constitueix el cós en un cos humà, només existirà l'home si hi ha en ell una ànima.

¹⁹ Cf. el text del Concili: *Porro doctrinam omnem seu positionem temere asserentem, aut vertentem in dubium, quod substantia anima rationalis, aut intellectiva, vere ac per se humani corporis non sit forma, velut erroneam ac veritati catholica fidei inimicam sacro approbante Concilio reprobamus, definientes, ut si quisquam deinceps afferere, defendere seu tenere pertinaciter praesumserit, quod anima rationalis seu intellectiva non sit forma corporis humani per se, et essentialiter, tamquam haereticus sit censendus. Conciliorum, tomus vigesimus octavus, Concilium Viennense Generale a Clemente Papa V celebratum 1311, E Typographia Regia, Parisiis M DC XLIV, p. 763-4.*

²⁰ Llull s'expressa així: "se l'ànima racional fos més ésser pel que ella és que per amar i conèixer Déu, seria més noble el seu ésser que l'acte de conèixer i d'amar Déu, e trobaria el seu repòs no en Déu sinó en si mateixa". Cf. *Libre de anima racional, op. cit.* p. 170-171.

²¹ Cf. Ramon Llull, *Libre de Ànima racional, op. cit.* p. 189: "Provat havem que ànima és substància , e que la principal fi per rahó de la qual ella és, és Déu membrar, amar e conèixer; e per açò, segons la fi, covén que ella sia forma per si mateixa simplement, com sia açò que a forma se pertanya acció, e és

Igualment, aquesta forma *per si* és creada. Llull prova que l'ànima racional és creada i no generada²² mitjançant deu maneres diferents, recolzant-se en realitats que ell considera evidents. Per exemple, la llibertat humana. Llull diu que si l'ànima fos generada no seria lliure, com veiem que és. A més a més, en tal cal seria un cos, naixeria de corrupció, envelliria i moriria, i si fos així, Déu seria injust. Sense recolzar-se mai en les veritats revelades, com sempre fa, dona també altres deu raons²³ per provar la immortalitat de l'ànima humana, sent la primera el fet d'aquesta haver estat creada sense parts contràries, doncs totes són concordants entre si. L'eviternitat de l'ànima es requereix també pel seu fi — l'ànima és eviterna perquè fou creada per recordar, estimar i conèixer Déu —; perquè les criatures corporals puguin assolir el seu fi en Déu; per ser la vida una de les seves parts essencials i per ser l'ànima la seva espècie, i per tant no necessita de les coses externes per a subsistir, etc.

L'ànima, per consegüent, és una substància espiritual, forma creada i immortal, que constitueix una part de l'home²⁴. L'altra part, el cos humà, es manté unit a ella gràcies al acte superior que torna l'home existent. Al separar-se, per qualsevol motiu, el cos de l'ànima, l'home mort, deixa de ser, però l'ànima roman, per ser forma immortal.

La segona consideració toca una altra polèmica de la seva època, la teoria sobre la multiplicitat de les formes substancials dins l'ens. Llull descarta d'entrada aquesta opinió perquè la seva teoria sobre la inserció dels actes entre si, i la consegüent inclusió de les formes inferiors en les superiors, la contradia frontalment. De fet, sempre és l'acte superior que sustenta el inferior, e per tant totes les formes que constitueixen l'ens humà són potències actualitzades pels seus actes superiors. Deixant d'existir aquests últims, els primers desapareixen. Deixant d'actuar l'acte de ser home, totes les altres formes desapareixen, amb l'excepció de l'ànima humana, per ser immortal. Així ho va entendre també el seu primer deixeble francès Le Myésier, que afirmà que, parlant pròpiament, segons la doctrina lul·liana no hi ha altra cap altre forma última a l'home a no ser l'ànima racional, ja que les totalitats inferiors estan en potència respecte a les superiors²⁵.

Conseqüències

Traiem ara algunes conseqüències de la doctrina que acabem d'exposar:

Primer recordem les perspectives on es situa la metafísica lul·liana: 1) l'ens com un tot, en si mateix, és vist sempre a partir de les parts que el constitueixen — la perspectiva de la part —; i 2) el fet de que tant les parts com el tot són vistes sempre a partir dels seus

forma en quant enforma lo cors per accident, ço és a saber, per ço car participa ab ell, axí con la voluntat del home qui mou lo cors de un loch en altre”.

²² *ibid.* Cf. tot el capítol De la .ij.^a spècia de la primera part.

²³ *ibid.* Cf. el capítol De la .iij.^a spècia de la primera part.

²⁴ *ibid.* p.187: “Ès ànima substància speritual qui és part d ome, e per açó és potèncie d ome, axí com part qui és de son tot”.

²⁵ Cf. Thomae Migerii (Le Myésier), in: *Supplementum Lullianum*, Tom. I, *Breviculum seu Electorium parvum*. Turnholt 1990, p. 89: “*Apparet enim, quod in figura est quoddam totum compositum, scilicet homo, quod est actu ex sua materia et forma. Materia enim est, ut patet, composita ex pluribus, quae plura unumquoque intensive in se est actu, ut patet, sed prout est in superiori, est in potentia, ut patet deducendo, ita quod proprie nulla est ultimata forma in homine, ipsum actu hominem perficiens, nisi rationalis. Et quicquid est de inferioribus, totum est in potentia, in illo toto extenso, quamvis unumquoque in se sit id, quod est, et non aliud*”.

actes propis — teoria dels correlatius de l'acte —. Recordem també que a la persona humana, composta d'ànima i de cos, s'hi troba una activitat “pròpia”, la finalitat de la qual és constituir l'home, i una activitat “apropiada”, que es realitza mitjançant el contacte amb la realitat que el circumvolta.

Llull pensa que en tots els ens les activitats — pròpies i apropiades — sobrevenen simultàniament, inserides les unes en les altres, les segones realitzant-se sempre sota l'emparament i sustentació de les primeres. De més, una alimenta l'altra i els “objectes propis” es nodreixen dels “objectes apropiats” de tal manera que no hi ha “objecte propi” sense “objecte apropiat”. Per altra banda, aclareix que l'objecte extern es té en el intern²⁶. Finalment, dirà que els “actes apropiats” naturals tenen per fi els “actes propis”, el que significa que aquests últims no sobrevenen sense l'existència dels primers. “Com la llum de la làmpada viu de l'oli, així també l'objecte propi viu de l'apropiat i d'ell extrau aliment i natura apropiada.”²⁷

Aplicant aquesta doctrina al cas de l'home, no hi ha com no dir que “l'acte propi de l'home”, l'acte d'humanitzar-se, no sobrevé a la persona humana sense la humanització de la seva realitat envolupant.

Les conseqüències d'aquest conjunt d'idees fonamentals són importants:

- 1) L'home accedeix al seu propi ésser al trobar-se amb les coses, i el contacte amb el propi ésser li revela el Creador, i en això consisteix la seva grandesa i dignitat.
- 2) En contacte permanent amb l'ésser, l'home no deuria tancar-se en la seva autonomia optant pel seu propi ésser indigent, sinó que tindria d'escollir sempre, en totes les seves accions, el Ser que dins de la seva indigència es transparenta. Tothom veu amb evidència que tenim la capacitat de realitzar aquesta tria, e anomenem “llibertat” a aquesta capacitat²⁸.
- 3) Només amb accions pròpiament humanes — aquelles en les quals es tria el Ser transcendent i l'ésser de les coses enquant criatures —, que l'home construirà el seu propi ésser, i es podrà humanitzar.

²⁶ Cf. *Liber da anima rationalis*, *op. cit.* p. 193: “Ha ànima en si matexa los obgects que pren [...] e per açò les potències de la ànima no hixen defores la subsstància e s atenyen los obgects, mas que de les substàncies de fores los recullen de dins”.

²⁷ Cf. Thomae Migerii (*Le Myésier*), *op. cit.* p. 100, línees 118-122.

²⁸ La llibertat, segons Llull, és potència antecedent, l'acció lliurement feta és potència conseqüent i esdevindrà necessàriament per obra de la potència motriu. Cfr. *Libre de Contemplació en Déu*, C. 51,25. in: *Obres essencials*, Barcelona 1960, vol 2, p. 209 “O benigno Senhor, cúmulo de Virtudes e Plenitude de todo Bem. Estabelecestes o homem numa ordem de grandeza tal, que, por razão da liberdade, na qual sua vontade se encontra, de escolher fazer o bem ou fazer o mal, afirma-se nele o mérito da glória ou o mérito da pena; e por razão da obra conseqüente, que é a que se realiza pela potência motiva, acontece o que por necessidade deve acontecer, pois em vossa onisciência está previsto que assim aconteça”. Tot és llibertat a l'hora de realitzar les diverses i infinites combinacions possibles dels principis essencials constitutius de la realitat, i tot és necessitat a l'hora de l'exercici d'aquestes possibilitats. Encara que el nostre actuar sigui lliure, les nostres obres realitzen allò que, necessàriament, ja estava previst. Déu és el Suprem Artista de l'art de dirigir els fets de la llibertat humana cap el que vol la Voluntat divina.

4) En l'ansia de conèixer el mon, a fi de poder orientar la seva acció pràctica²⁹, l'home no pot abandonar la perspectiva de la creació. Només podrà entendre el sentit últim de les realitats, si manté viva la consciència de que totes són criatures de Déu.

5) Donat que els “objectes propis” es nodreixen dels “apropiats”, l'home només aconseguirà humanitzar-se si la seva acció pràctica té com objecte la humanització del seu entorn, cosa que significa emprar les criatures segons les exigències de la creació. Aquest és el motiu de que Llull indiqui el vertader sentit de l'ésser humà amb una definició exacte i il·luminadora de la seva realitat: *animal homificans*³⁰, un animal que humanitza. Tant a si mateix com a tot el que té a la seva volta.

6) L'home només pot actuar humanament se resta en l'ésser que ja és, per tant, com és un compost de cos i d'ànima, la corporalitat té d'entrar en les accions humanes amb la dignitat que li advé per ser una part de la persona humana, part creada per Déu, tant com l'ànima.

7) Els actes “apropiats” de l'home tenen per fi l'acte propi d'“humanitzar-se”, perquè l'home “*està en lo som*”. Això significa que tota la seva activitat — els seus coneixements, els records, volers, alegries i tristeses, és a dir, tota la seva experiència vital — s'imprimeix al seu ésser espiritual i corporal, i és d'aquesta manera que es va edificant la seva realitat actual. Per tant, segons Llull, un individu humà és irrepetible i mai no podrà ésser copiat, perquè no es pot reduir a la seva biologia. Trobem en aquesta doctrina una fonamentació de les teories genètiques modernes, que afirmen que l'experiència vital, memoritzada als circuits neurals, no es transmet pas genèticament.

8) L'home només es pot humanitzar orientant bé la seva acció pràctica, és a dir, incorporant el món, experimentant-lo correctament, cosa que sols aconseguirà realitzar si recorda, coneix i vol bé el mon creat, en quant creat. Si ho fa, conquerirà, a través d'aquests actes — tots ells: sentiments, intencions, coneixements i amors —, la unitat amb la totalitat que l'embolcalla i, a la mesura que ho aconsegueixi, podrà obtenir un enteniment més pregon d'aquesta totalitat i podrà humanitzar-la a través de les seves produccions tècniques i estètiques.

9) Si l'home fa tot això, podrà conduir aquest món cap al seu Creador, i em això consisteix exactament la seva fi³¹. Òbviament, l'home perfecte que realitza aquesta tasca d'humanitzar la creació és Crist, el Déu-Home, el Déu encarnat que al encarnar-se

²⁹ Cf. Ramon Lull, *Libre de contemplació*, Cap. CLXIX, n. 8. *op.cit.* p. 483: “Enaixí, Sènyer, los hòmens que volen tractar de fer alcunes coses, veen intel.lectualment la qualitat i la quantitat significada en les coses sensuales, les quals coses sensals representen a la intel.lectualitat la manera a la qual elles són aparellades a ésser subject a aquella cosa que hom proposa a fer d'elles”.

³⁰ Cf. Raimundus Lullus, *Ars brevis*, Hamburg 1999, p. 62 i Lullus, *Logica Nova*, dist. 1 c 5, Palma de Mallorca, 1744, p. 10. Per el tema de l'home animal homificant, cf. Alexander Fidora, “El *Ars brevis* de Lull”, in: *Ramon Lull caballero de la fe*, Pamplona 2001, p. 76. És important adonar-se del significat de definir per l'activitat. Si al definir un ens tenim en conta l'activitat, el caracterizarem més per l'estat que pot assolir que per l'estat de on parteix al començar a actuar. Dit amb altres paraules, al definir per l'activitat afirmem que un ens és allò que és per el seu atuar, que sempre depèn d'una finalitat intrínseca. Es a dir, que l'acció apunta sempre cap a la plenitud del mateix ens. Aquest principi aclareix moltes qüestions.

³¹ De fet, tota la creació està sent sustentada pel Creador, el seu Principi i Fi. Encara que totes les criatures d'una manera natural tendeixen cap a Déu, només l'home, degut a les característiques de la seva natura, pot recordar, conèixer i estimar Déu; i com contacte amb tota la creació al ser una substància conjunta d'esperit i de cos – Lull arriba a dir “*quae in se continet*” –, torna possible que aquesta assoleixi el seu Fi.

divinitza el univers³². Llull creu que totes les realitats són naturals i al mateix temps sobrenaturals³³ i, per consegüent tots els homes necessiten nodrir-se del Crist.

Penso que l'antropologia lul·liana, per romandre en l'horitzó de la transcendència i per estar en consonància amb la creació és justament la que la humanitat necessitaria restaurar al inici d'aquest nou mil·lenni. Hem perdut, avui, la capacitat d'albirar la transcendència i ha desaparegut, en la major part de les modernes teologies, la doctrina de la creació. Per això, s'han construït antropologies reduïdes, que destaquen aspectes parcials de l'ésser humà: la seva finitud, les seves activitats, els seus fenòmens — com ara el llenguatge, la mortalitat o la historicitat —, i la seva dimensió cultural. L'antropologia lul·liana, fonamentada en la transcendència, contempla i explica serenament tots aquests aspectes sense absolutitzar-ne qualsevol d'ells.

³² Sobre el tema de l'Encarnació de Crist, cf. Leopoldo Eijo Garay, “*La finalidad de la encarnación según el beato Raimundo Lulio*”, *Revista Española de Teología*, 2 (1942), p. 201-227.

³³ No penso que aquesta convicció transformi la filosofia lul·liana en teologia ni molt menys que comporti la desclassificació de la filosofia. El teòleg ha d'argumentar sempre a partir de les veritats de fe, Llull, però, mai es recolza en elles; només diu que les realitats que la fe ens presenta són tan realitats com les altres, i precisament per això podem accedir a elles. És l'accés de la fe. En temes on es tracten realitats de fe, Llull emprava sempre demostracions *quia*, en les que es parteix d'un efecte per arribar a una causa, que mai és una causa real pròpia i que tampoc ens dona a conèixer l'essència del subjecte de la conclusió. Encara que siguin autèntiques demostracions, perquè donen la causa de l'explicació, amb les demostracions *quia* ens quedem sense conèixer la causa de l'ésser. Quan Llull emprava la demostració per *equiparació* tant sols compara objectes, cosa que és pot fer sense conèixer integralment el contingut dels objectes comparats. Si, per donar un exemple, partim de la noció de que cada atribut diví s'identifica amb l'Essència divina, podem concloure per *equiparació* que el seu Poder mai podrà ser més gran que la seva Voluntat, fins i tot sense saber en què consisteixen ambdós atributs. Llull no submergeix mai Déu ni la fe dins de les realitats humanes, només examina les realitats de la fe amb la raó perquè pressuposa que la fe és veritat.